

Nr 37.

Ankom till riksdagens kansli den 20 maj 1920 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående upphävande eller suspension av lagen om arbetstidens begränsning eller ändring i samma lag.

Närvarande:

vid besluten under punkterna A—F: herrar von Sneidern, von Sydow, von Koch, Westman, Linder*, Sigfrid Hansson, Hult, Boberg, Vinberg*, Andersson i Knäppinge*, Karlsson i Gasabäck*, Carlsson i Frosterud, Nilsson i Vibberbo, Hagman i Stockholm*, Johansson i Sollefteå* och Johansson i Stockholm;

vid beslutet under punkt G: herrar von Sneidern, von Sydow, Hult, von Koch, Westman, Boberg, Sigfrid Hansson, Magnusson i Kalmar, Carlsson i Frosterud, Nilsson i Vibberbo, Hage, Magnusson i Skövde, Ödström och Johansson i Stockholm.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft sju inom riksdagen väckta, till lagutskottet hänvisade motioner, nämligen:

inom första kammaren:

nr 77 av friherre *Barnekow* och herr *Pålsson*,

nr 123 av herr *Johan Nilsson* med instämmande i motionen av herrar *K. J. Gustafsson*, *Widell*, *J. B. Johansson*, *K. J. Ekman*, *Joh. Carlsson*, *P. M. Olsson*, greve *Spens* och *Rogberg*, samt

nr 124 av herr *Jeansson*,

inom andra kammaren:

nr 122 av herr *Runefors*,

nr 124 av herrar *Lindman, Nilsson* i Bonarp, *Magnusson* i Tumhult, *Norman, Gustafsson* i Örebro, *Lindvall, Brännström, Welin, Wiklund, Larsson* i Kroken, *Bergström* i Högsön, *Isaksson, Erlansson, Jonsson* i Hökhult, *Pettersson* i Bjälbo, *Nilsson* i Landeryd, *Corneliusson, Öberg, Andersson* i Knäppinge, *Lidström, Kahlström, Persson* i Fritorp, *Larsson* i Bondarve, *Sundling, Bengtsson* i Kullen, *Henrikson, Lithander, Carlsson* i Solberga, *Thore, Nilsson* i Antnäs, *Winkler, Nylander, Lübeck, Söderhielm, Jönsson* i Slätåker, *Bökelund, Månsson* i Erlandsro, *Räf, Svensson* i Långelanda, *Svensson* i Kompersmåla, *Olsson* i Berg, *Svensson* i Betingetorp, *Kant, Hederstierna* och *Sommelius,*

nr 85 av herr *Bengtsson* i Norup, samt

nr 252 av herrar *Jönsson* i Fridhill, *Olsson* i Ramsta, *Olsson* i Rösta, *Olsson* i Kollungeröd, *Carlström, Sandberg, Johansson* i Olstorp, *Mossberg, Andersson* i Milsmaden, *Persson* i Björsbyholm, *Jonsson* i Gumboda, *Osberg, Schill, Bergström* i Bäckland, *Johansson* i Hässlås, *Jeppsson, Alexandersson, Gustafsson* i Vimmerby, *Holmner, Pehrsson* i Bramstorp, *Torgén, Olsson* i Mora, *Molin* i Aspa, *Bergman, Karlsson* i Surte, *Moberger, Berggren, Ander, Junnell, Danielsson, Hamrin* och *Jansson* i Edsbäcken.

*Friherre
Barnekow
och herr
Pålssons
motion.*

Friherre *Barnekow* och herr *Pålsson* hava hemställt, att riksdagen måtte för sin del besluta, att i lagen om arbetstidens begränsning bland undantagen som nytt moment måtte upptagas: Företag på landsbygden, där arbetsgivaren och två tredjedelar av antalet arbetare i skrivelse till arbetsrådet förklara sig önska rätt att överenskomma om längre arbetstid.

*Herr Joh.
Nilssons
motion.*

Herr *Joh. Nilsson* har i sin motion yrkat, att riksdagen måtte för sin del besluta, att lagen om arbetstidens begränsning av den 17 oktober 1919 skall omedelbart upphöra att gälla eller åtminstone tillämpningen därav inställas tillsvidare.

*Herr Jeans-
sons motion.*

Herr *Jeansson* har i sin motion hemställt, att i slutet av mom. 1 § 4 i lagen om arbetstidens begränsning av den 17 oktober 1919 insättas följande ord: »Och vid yrkesmässig tillverkning för avsalu av mjukt bröd må, inom samma begränsning av arbetstiden för vecka, arbetet därjämte under lördag samt dag före helgdag kunna utsträckas till högst 10 timmar.»

Herr *Runefors* har i sin motion yrkat, att riksdagen ville besluta sådan ändring i lagen om arbetstidens begränsning, att arbetare och arbetsgivare tillsammans äga rätt till fri överenskommelse angående arbetstidens längd,

Herr Runefors motion.

och att vederbörande utskott måtte formulera de ändringar i lagen, som ett bifall till detta förslag skulle innebära.

Herr *Lindman* och hans medmotionärer hava gjort samma hemställan som herr *Joh. Nilsson*.

Herr Lindmans m. fl. motion.

Herr *Bengtsson* i Norup har i sin motion anhållit, att riksdagen måtte besluta, »att § 1 i lag om arbetstidens begränsning mom. 2, avdelning e, erhåller följande ändrade lydelse: Arbete, som är att hänföra till hälso- eller sjukvård och därvid allt sådant å sjukhusinrättning.»

Herr Bengtssons i Norup motion.

Slutligen hava herr *Jönsson* i Fridhill och hans medmotionärer hemställt, att riksdagen måtte besluta sådan ändring av lagen den 17 oktober 1919 om arbetstidens begränsning, att vid arbete och rörelse, som icke är hänförlig till bergsbruk, gruvarbete och industri — såvida densamma ej har karaktär av säsongarbete — må, utan hinder av vad lagen stadgar, frivillig överenskommelse träffas emellan arbetsgivare och arbetare om arbetstidens längd ävensom att vederbörande utskott måtte formulera den erforderliga lagtexten.

Herr Jönssons i Fridhill m. fl. motion.

Beträffande motiveringen till förevarande yrkanden tillåter sig utskottet hänvisa till respektive motioner.

Över motionerna har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver infordrat yttrande från socialstyrelsen och arbetsrådet. Härjämte har utskottet i anledning av herr *Bengtssons* i Norup motion fått mottaga en skrivelse från Sv. kommunalarbetsareförbundets styrelse. Berörda yttranden och skrivelse äro såsom bilagor A—C fogade vid detta utlåtande.

Utskottet vill till en början erinra om att genom antagande av ifrågavarande lag om arbetstidens begränsning förverkligats ett önskemål, som sedan länge med stor skärpa framförts från arbetarhåll och som först efter stora strider vunnit statsmakternas erkännande.

Utskottet.

Det torde sålunda vara uppenbart, att utskottet icke utan tungt vägande skäl kan tillstyrka upphävande av eller vittgående förändringar i denna lag. Såvitt utskottet har sig bekant, hava de förhållanden, som rådde vid lagens antagande, sedermera icke i avsevärd mån ändrats. Att vissa olägenheter kunde komma att följa av en sådan lagstiftning var redan vid dess tillkomst förutsett, och den omständigheten, att sådana nu också i större eller mindre grad framträtt kan icke utgöra tillräckligt skäl att uppgiva de viktiga önskemål, som lagen avser att främja. Vid sådant förhållande får utskottet, under hänvisning jämväl till vad de i ärendet hörda myndigheterna härom och i övrigt yttrat, avstyrka de motioner, som åsyfta upphävande eller suspension av lagen.

Utskottet anser sig ej heller kunna tillstyrka de motioner, som åsyfta möjlighet för arbetsgivare och arbetare att avtala om arbetstidens längd. Det torde kunna starkt ifrågasättas, huruvida med hänsyn till de starka organisationer, som nu i vårt land finnas av både arbetsgivare och arbetare, en dylik avtalsfrihet i realiteten skulle kunna i någon väsentlig grad genomföras. Men därtill kommer, att avtalsfriheten skulle innebära en återgång till förhållandena före lagens antagande å de mer eller mindre vidsträckta områden, för vilka motionärerna vilja förbehålla en sådan avtalsfrihet och således faktiskt i stor utsträckning innebära ett upphävande av lagen. Dessa motioner träffas således i huvudsak av samma anmärkningar, som riktats mot yrkandena om lagens fullständiga upphävande eller suspension.

I likhet med socialstyrelsen finner emellertid utskottet, att lagen om arbetstidens begränsning möjligen genom en del förändringar skulle kunna utan att dess effektivitet därigenom avsevärt förringades, i vissa avseenden bättre anpassas efter praktiska livets krav. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om, att när lagen erhöll giltighet för endast ett begränsat antal år, så avsågs härmed att särskilt understryka dess karaktär av försökslagstiftning, och statsmakterna hava sålunda från början varit medvetna om att förändringar kunde komma att visa sig behövliga. Då utskottet tagit del av arbetsrådets av trycket utgivna beslut, har det ej kunnat undgå att finna att den förväntan med avseende på lagens förmåga av snidig anpassbarhet efter förhållandena i det enskilda fallet ej blivit till fullo infriad. Av formuleringen av vissa av arbetsrådets beslut synes utskottet framgå, att lagens snäva avfattning för arbetsrådet

känts som ett band, då framställningar måst avvisas, vilkas beviljande uppenbart skulle hava varit till gagn för såväl arbetare som arbetsgivare, men som omöjliggjorts av lagens tydliga bestämmelser. Detta gäller exempelvis vissa avslag på framställningar att på fem dagar fördela veckans 48 timmar eller mindre del därav, dock så att de lagstadgade 8½ timmarne om dagen överskredos. Av andra arbetsrådets beslut har utskottet åter funnit anledning ifrågasätta en prövning av lagens formulering i avsikt att åstadkomma jämkningar, vilka kunna möjliggöra en något vidare tolkning än den nu av arbetsrådet tillämpade. Så har utskottet fäst sig vid att lagens begrepp rörelse ansetts ha så vidsträckt omfattning, att därunder måste inbegripas arbete exempelvis vid fattigvård och å kyrkogård. Vidare synas några av de bestämmelser, som avse att i enskilda fall bereda möjlighet till undantag, vara så avfattade, att det därmed avsedda syftet ej blivit uppnått. Att döma av vissa arbetsrådets beslut synes så vara förhållandet med möjligheten att bereda undantag från hela lagen på grund av arbetets oregelbundna natur och från dess 4 §:s bestämmelser om arbetstiden på grund av arbetets beskaffenhet att medföra synnerligen ringa ansträngning.

Utskottet anser, att dessa redan yppade brister i lagen ävensom sådana, vilka under dess fortsatta tillämpning kunna bli uppenbara, böra giva anledning till omedelbar undersökning samt framläggande snarast möjligt av de ändringsförslag, vartill utredningen kan giva anledning. Denna överarbetning av lagen bör utgå ifrån att utan rubbning av de principer, varpå densamma är byggd, söka ur den bortarbeta vad som under tillämpningen visat sig vara till hinder för en skälig jämkning mellan olika intressen. Tillfälle till en sådan överarbetning erbjuder sig enligt utskottets uppfattning i samband med den prövning av lämpligheten för Sveriges del att ratificera det vid den internationella arbetskonferensen i Washington sistlidna höst antagna förslaget till arbetstidskonvention, till vilket även de svenska ombuden vid kongressen gävo sin anslutning. Då detta förslag i vissa avseenden icke överensstämmer med den svenska lagen och en ratifikation skulle medföra förbindelse att bringa konventionens bestämmelser i verkställighet senast den 1 juli 1921, torde Kungl. Maj:t för eventuella förslags framläggande för nästa riksdag behöva snarast till undersökning upptaga frågan om den svenska lagens ställning till konventionen. Med detta uttalande vill utskottet givetvis ej på något sätt föregripa lösningen av frågan, huruvida

Sverige skall ansluta sig till den internationella konventionen eller ej. Ej heller huruvida anslutningen skall ske med reservation för av svenska förhållanden förorsakade avvikelser — dessa må redan nu vara lagfästade eller påkallade av vunnen erfarenhet vid den nuvarande lagens tillämpning. Åt utredningen må även överlämnas att pröva, huruvida en på vissa områden önskvärd ökad rörelsefrihet lämpligast kan vinnas genom jämkningar av de bestämmelser i den svenska lagen, som reglera dessa områden, genom medgivande av ökad befogenhet åt arbetsrådet eller genom tillämpning av vissa bestämmelser i konventionen, exempelvis dess friare bestämmelser beträffande övertid.

Vid den av utskottet förordade överarbetningen av lagen bör även det av herr Jeansson i Kalmar i motion nr 124 i första kammaren väckta spörsmålet bliva föremål för uppmärksamhet.

Vad beträffar herr Bengtssons i Norup motion, finner utskottet de av arbetsrådet åberopade skälen för lagens tillämpning å den personal, som avses i herr Bengtssons motion, övertygande. Under sådana förhållanden kan utskottet ej tillstyrka en lagändring, varigenom denna personal uteslutes från en förmån, som den redan kommit eller efter utlupen anståndstid skulle komma i besittning av. En sådan åtgärd skulle säkerligen även på många håll giva anledning till en icke önskvärd friktion mellan personal och sjukhusledning.

Emellertid vill utskottet påpeka lämpligheten av, att en skälig anståndstid lämnas sjukhusen, innan lagen bringas i tillämpning. Detta särskilt med hänsyn till svårigheter med bostäders beredande åt den ökade personalen vid å landsorten belägna sjukvårdsinrättningar.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

A) att motionerna I:123 och II:124 icke måtte av riksdagen bifallas;

B) att motionen I:77 icke måtte av riksdagen bifallas;

C) att motionen II:122 icke måtte av riksdagen bifallas;

D) att motionen II: 252 icke måtte av riksdagen bifallas;

E) att motionen I: 124 icke måtte av riksdagen bifallas;

F) att motionen II: 85 icke måtte av riksdagen bifallas;

G) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t i samband med förestående prövning av Sveriges anslutning till den vid den internationella arbetskonferensen i Washington antagna konventionen snarast måtte låta utreda och för riksdagen framlägga de förslag till ändringar i lagen om arbetstidens begränsning av den 17 oktober 1919, som, i anslutning till vad ovan i motiveringen anförts, kunna finnas påkallade av vunnit erfarenhet om lagens tillämpning och vilka, utan att rubba lagens grunder, kunna vara ägnade att bättre anpassa densamma efter det praktiska livets krav.

Stockholm den 20 maj 1920.

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL von SNEIDERN.

Reservationer:

1) Av herrar *Boberg* och *Andersson* i Knäppinge, som yttrat följande:

De följder i ekonomiskt avseende, som åtta timmars arbetsdagens genomförande i vår lagstiftning medfört, hava blivit ödesdigra och

betydligt svårare, än de skulle hava blivit, därest lagstiftningen genomförts under en tid, då världsproduktionen varit av normal omfattning och därest motsvarande lagstiftningsåtgärder samtidigt vidtagits i flertalet länder med betydande industri. Nu har produktionen i vårt land fördyrats och tillkrånglats på ett betänkligt sätt. Om lagen för att uppfylla sitt ursprungligen avsedda ändamål inskränkts att omfatta industrien och därmed jämförliga arbetsområden, hade varit ändamålsenligt och lyckligt. Men nu reglerar lagen med sina rigorösa bestämmelser åtskilliga arbetsområden, där den uppenbarligen icke bort gälla och där den vållar stagnation och förargelse och onödigtvis invecklar de ekonomiska förhållandena. Knappast i något land, åtminstone ej i något av större betydelse för världsproduktionen, har arbetstidslagstiftningen givits så vidsträckt omfattning som hos oss. Sådan lagstiftning är ej heller allestädes antagen.

Genomförd i sådan utsträckning som hos oss, inbjuder arbetstidslagstiftningen till kringgående, vilket också redan i stor omfattning sker. Åtskilliga arbetare hava nu längre arbetstid än förr, enär de arbeta hos två eller flera olika arbetsgivare och förskaffa sig härigenom avsevärda extra inkomster. Lagens ogynnsamma inverkan på byggnadsverksamheten, till uppskruvande av dess priser till oskälighöjd, varav nästan alla samhällets medlemmar få lida, är uppenbar. Det finnes också en hel del arbetare, som anse lagen opraktisk.

Lagens psykologiska verkan genom exemplets makt är också ödesdiger, i det att landets jordbruksarbetare flerstädes höja krav på lagstadgad arbetstid. Vad sådan lagstiftnings tillämpning å jordbruket skulle betyda för såväl jordbruket självt som det allmänna näringslivet i vårt nordligt belägna land med dess korta sommar och långa vinter torde vara uppenbart.

De många motioner, som från politiskt skilda håll framkommit med förslag till upphävande eller suspension av eller ändringar i lagen, utgöra tydliga bevis på missnöjet med densamma. Då vi anse, att dessa motioner hava grund för sig, uttala vi vår sympati för desamma. Då emellertid motionen I: 123 av herr Nilsson i Skottlandshus m. fl. och motionen II: 124 av herr Lindman m. fl. mest sätta yxan till roten av det onda och ett bifall till desamma även skulle innebära uppfyllelse av de övriga motionärernas i deras motioner framställda önskningsar, anse vi, att utskottet i anledning av ifrågavarande båda motioner bort hemställa

att riksdagen för sin del måtte besluta, att tillämpningen av lagen om arbetstidens begränsning den 17 oktober 1919 skall tillsvidare inställas.

2) Av herrar *Sigfrid Hansson*, *Magnusson* i Kalmar, *Carlsson* i Frosterud, *Hage* och *Johansson* i Stockholm, vilka beträffande utskottets hemställan under punkt G) anfört följande:

Då lagen om arbetstidens begränsning ännu ej i hela sin omfattning trätt i kraft — för rörelse med kontinuerlig drift blir lagen som bekant först gällande från den 1 juli 1920 — och då som följd därav några som helst praktiska erfarenheter av lagens verkningar inom betydande och för vårt land viktiga näringsgrenar icke förefinnas, måste det enligt vår uppfattning anses vara alldeles för tidigt att redan nu genom skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag till de ändringar i lagen, »som kunna finnas påkallade av vunnen erfarenhet om lagens tillämpning».

Lagens slutstadgande, vari är fastställt att lagen gäller till den 31 december 1923, giver även stöd för den uppfattningen, att riksdagen, då lagen antogs, ansåg erforderligt, att lagen åtminstone skulle i hela sin omfattning hava trätt i kraft innan krav på revision av densamma kunde anses påkallade.

Härtill kommer att arbetsrådet, den myndighet som handhaver lagens tillämpning, ej heller i sitt yttrande på något sätt ens antytt att redan nu tillräcklig erfarenhet vunnits för att påkalla revision av lagen.

Slutligen har vid den konferens, som hölls i Washington under hösten 1919, antagits en konvention om arbetstidens begränsning, vilken framdeles även för Sveriges del torde bliva föremål för prövning.

Vid sådant förhållande föreligger enligt vår mening ingen anledning att nu ansluta sig till kravet på revision av lagen, varför vi hemställa,

att utskottets yrkande under punkt G) icke må av riksdagen bifallas.

3) Av herr *Westman*, som ansett, att utskottets motivering bort antagas med följande ändringar:

»Utskottet vill till en början erinra därom att efter motionernas väckande en händelse inträffat, som för här föreliggande frågor

bedömande äga avgörande betydelse. Utskottet avser härmed Sveriges beslut att inträda i folkens förbund. I kungl. propositionen nr 90 till innevarande års riksdag framhålles vid redogörelsen för förbundsaktens Art. 23, att förbundsmedlemmarna genom denna artikel göra en serie åtagande i syfte av internationellt samarbete på det sociala, humanitära och ekonomiska området. Dessa åtaganden äro endast programmatiska. För den närmare utformningen hänvisar artikelns ingress till särskilda överenskommelser, antingen sådana som redan finnas eller sådana, som kunna komma till stånd längre fram under förbundets tillvaro. Enligt den officiella engelska tolkningen skola medlemmarna ej vara bundna i vidsträcktare mån än som följer av dessa särskilda överenskommelser, vilka emellertid förutsättas »fullständiga förbundsakten». Vad sociallagstiftningen angår framhålles, att ett avsevärt steg tagits i riktning mot en internationell reglering genom fredstraktaten med Tyskland, i vilken en särskild del (XIII) utgöres av en internationell konvention rörande arbetsrätten. Som parter i denna konvention räknas allt från början de stater, som i bilagan till förbundsakten angivas såsom ursprungliga medlemmar av förbundet, således även Sverige. Stater, som framdeles biträda förbundet, anses automatiskt anslutna till konventionen om arbetsrätten. Bland de grundsatser, som angivas såsom avsedda att förverkligas inom industrien i den mån förhållandena det medgiva, nämnes i konventionen även den, att arbetstiden ej skall överstiga 8 timmar om dagen eller 48 timmar i veckan.

Då Sverige anslutit sig till denna i fredstraktaten ingående konvention, vari uttalas, att däri angivna grundsatser erkänts vara ägnade att tjäna till rättesnöre för folkförbundets politik, finner utskottet — som i detta sammanhang även vill erinra därom att till förverkligande av dessa grundsatser en arbetskonferens hållits i Washington, där Sverige varit företrätt och där förslag till en särskild arbetstidskonvention utarbetats — häri anledning att avstyrka föreliggande motioner, som åsyfta upphävande eller suspension av lagen om arbetstidens begränsning eller möjlighet för arbetsgivare och arbetare att avtala om arbetstidens längd.

I likhet — — — — ansträngning.

Utskottet — — — — övertid.

Vid — — — — uppmärksamhet.

Vad beträffar — — — sjukhusledning.

Emellertid — — — sjukvårdsinrättningar.»

Särskilt yttrande beträffande motiveringen

av herr *von Sydow*:

För min del har jag vid upprepade tillfällen framhållit och är fortfarande av den mening att genomförandet i vårt land av den lagfästa åttatimmarsdagen på sätt som skedde under förra året var en oklokhets och en olycka. Efter den oerhörda förödelse, som världskriget medfört, borde man i alla länder, även i vårt, hava spämt sina krafter till det yttersta för att genom ett planmässigt och ihärdigt arbete åter öka produktionen. I stället förbjöd man genom lag arbete under mer än en förkortad arbetstid. Härigenom måste produktionen komma att minskas i stället för att ökas och dyrtiden att vidmakthållas och stegras i stället för att sjunka. Erfarenheten har också visat att detta blivit fallet. Det har nu förflutit över ett år sedan krigstillståndet faktiskt upphört, och den ekonomiska situationen synes mörkare nu än då.

Vad särskilt angår den svenska lagen om begränsad arbetstid har från flera håll framhållits att densamma särskilt med hänsyn till de mycket olika arbetsförhållandena inom vårt vidsträckta land är för schablonartad, giver för ringa möjlighet att ordna arbetstiden efter olika behov inom olika orter eller inom skilda yrken. Det har betonats, att den möjlighet att bevilja undantag från lagens tillämpning, som medgivits arbetsrådet, är för snävt begränsad. Det torde vara svårt att jäva riktigheten av dessa anmärkningar.

Följden har också blivit, att lagen icke varit i tillämpning många veckor förrän starka krav framförts å dess upphävande eller suspension helt eller delvis. Det är att märka, att dessa krav, såsom väckta motioner utvisa, framställts även från framskjutna medlemmar av det liberala partiet.

Väl har man i de liberala motionerna sökt bemantra yrkandenas reella innebörd genom formuleringen att det skulle medgivas arbetsgivare och arbetare — i vissa fall eller oinskränkt — rätt att sinsemellan träffa överenskommelser om arbetstidens längd. Då åttatimmarsdagens huvudsakliga innehåll just är ett förbud för arbetsgivare och arbetare att överenskomma om så lång arbetstid som de vilja innefatta nämnda yrkanden detsamma som ett upphävande av lagen.

Situationen är alltså den att man brådstörtat och utan nödig utredning genomfört en lag om arbetstidens längd, som redan några veckor efter dess ikraftträdande visat sig medföra så många olägen-

heter och väckt ett så allmänt missnöje, att man även inom det parti, som bär huvudsakliga ansvaret för lagens genomförande ser sig nödsakad påyrka dess upphävande helt eller delvis.

Denna situation är onekligen brydsam. Å ena sidan äro de olägenheter och svårigheter, som lagen medfört och som starkt framhållas i de väckta motionerna, fullkomligt oförnekliga. Å andra sidan måste det väcka betänkligheter att upphäva en lag av den natur som förevarande, endast några månader sedan den trätt i kraft. Intet är på det ekonomiska lagstiftningsområdet farligare än ett vacklande fram och tillbaka. Därtill kommer emellertid att sedan motionerna väcktes en händelse inträffat, vilken, såvitt jag kan se, gör det omöjligt att nu upphäva lagen. Detta är Sveriges inträde i Nationernas förbund. Enligt fredstraktaten måste medlemmarna i detta förbund i princip ansluta sig till grundsatsen om åtta timmars arbetsdag, man har allenast förbehållit sig att överenskomma om sättet för denna princip genomförande i de olika staterna. Vid sådant förhållande låter det sig av internationella hänsyn icke göras att nu här i landet åter avskaffa åttatimmarsdagen.

I det läge vari frågan alltså nu befinner sig kan jag för min del icke finna någon lämpligare utväg än den som utskottet förordat eller att omedelbart skrida till arbete å en revision av lagen. Ett särskilt skäl härtill har man, såsom utskottet framhållit, även däri att man måste undersöka, huruvida Sverige bör ansluta sig till Washingtonkonventionen, och vilka ändringar för sådant ändamål måste göras i den svenska lagen. Men revisionen får icke begränsas därtill, den måste också avse att utrensa ur lagen de onödigt stränga bestämmelser och övriga felaktigheter som under lagens tillämpning framträtt eller komma att visa sig.

Av nu anförda skäl biträder jag det slut vartill utskottets majoritet kommit.

Bilaga A.

Stockholm den 6 mars 1920.

Till Riksdagens andra lagutskott.

Genom nådigt beslut den 13 nästlidne februari har socialstyrelsen blivit anbefalld att avgiva utlåtande angående de vid innevarande års riksdag väckta motionerna nr 77, 123 och 124 i första samt nr 122, 124, 125, 185 och 252 i andra kammaren, samtliga hänförande sig till den nya lagstiftningen om arbetstidens begränsning. Med anledning härav får styrelsen anföra följande.

Vad angår de av herrar Nilsson i Skottlandshus och Lindman med flera väckta motionerna om upphävande eller suspension av lagen om arbetstidens begränsning vill styrelsen till en början erinra om den synnerligen stora vikt och betydelse ifrågasättande lagstiftning har för den kroppsarbetande befolkningen. I utskottsutlåtandena rörande förslag till omförmälda lag anfördes även vid såväl den lagtima som urtima riksdagen nästlidet år såsom en sammanfattning av utskottets mening i frågan »att kravet på lagstadgad begränsning av arbetstiden — — — med hänsyn ej blott till arbetarnas hälsa, livskraft, bildning och trevnad utan även till samhällets växande fordringar på dem under nuvarande sociala och politiska förhållanden måste tillmätas en sådan räckvidd och styrka, att det såvitt möjligt måste tillgodoses». Styrelsen, som biträder utskottens sålunda till uttryck komna mening, kan icke finna, att de förhållanden och den uppfattning, som givit anledning till och uppbära nyss berörda krav, efter lagens antagande undergått någon förändring, som skulle kunna anses motivera bifall till motionärernas yrkande. Snarare skulle styrelsen tro, att arbetarna, om den efter många års strider vunna förmånen av lagstadgad begränsning av arbetstiden nu frantoges dem, skulle komma att ånyo göra gällande kravet på dylik reglering och detta med sådan styrka och på sådant sätt, som ej blott för näringarna utan även för samhället i dess helhet skulle kunna medföra betänkliga följder.

Oavsett nu berörda, mera till det politiska området hörande, förhållanden anser sig styrelsen ha anledning ifrågasätta, huruvida ett upphävande av lagen om arbetstidens begränsning verkligen över huvud taget skulle för näringarna medföra några betydande fördelar. Sannolikt skulle de arbetare, som fått sin arbetstid för-

kortad, i regel åtminstone på de stora arbetsställena, vägra att gå med på någon förlängning av densamma. Ännu mindre torde utsikterna vara för arbetsgivarna att få till stånd någon sänkning av de arbetslöner, som omreglerats med hänsyn till arbetstidens förkortning. Vissa åtgärder, såsom byggande av arbetarbostäder och anskaffande av ökad arbetsmateriel, skulle även i en del fall ha gjorts förgäves.

Givetvis måste alltid en lagstiftning av den omfattande och djupt ingripande beskaffenhet som den förevarande möta betydande svårigheter vid sin första tillämpning. Såvitt styrelsen har möjlighet bedöma, synes emellertid lagens genomförande, åtminstone för de större, mer rationellt ordnade företagen, hittills ej ha förorsakat alltför kännbara olägenheter.

Av motionärerna har till stöd för deras yrkande bland annat framhållits vissa förhållanden rörande den utländska lagstiftningen på förevarande område, vilka förhållanden enligt motionärernas mening talade mot sannolikheten av åttatimmars dagens allmänna genomförande. Med anledning härav har styrelsen trots det kunna vara lämpligt att, till komplettering av den översikt över berörda lagstiftning, som lämnas i propositionen med förslag till lag om arbetstidens begränsning vid 1919 års urtima riksdag, här meddela några uppgifter om vad som efter nämnda propositions framläggande förekommit på ifrågavarande område.

Danmark. Av arbetstidskommissionen har utarbetats ett förslag till lag om arbetstiden inom industri, hantverk och liknande verksamhet, vilket dock icke ännu torde ha offentliggjorts.

Tyskland. Till ersättning för den provisoriska förordningen av den 23 december 1918 har inom riksarbetsministeriet utarbetats ett förslag till lag, varigenom åttatimmarsdagen skulle definitivt fastställas. I vissa fall lär genom avtal en arbetstid, understigande åtta timmar, ha kommit till stånd. Beträffande kolbrytningen ha som bekant arbetarna krävt arbetstidens förkortning till sex timmar, men uppgives arbetstiden inom nämnda verksamhet för närvarande å vissa håll uppgå till åtta timmar, däri inbegripet en timmes övertidsarbete för brytningens forcerande.

Tysk-Österrike. En lag av den 17 december 1919 har ersatt lagen av den 19 december 1918. Genom den nya lagen göras emellertid ej några väsentliga ändringar i arbetstidens reglering.

England. Det av regeringen i augusti månad 1919 för parlamentet framlagda förslaget till lag om 48-timmars arbetsvecka lär icke ännu ha företagits till behandling, vilket uppgives bero på meningsskiljaktigheter i fråga om jordbrukets och sjöfartens inbegripande under lagen.

Frankrike. Lagen av den 23 april 1919 uppgives ha kommit till tillämpning, dels genom administrativa författningar och dels genom kollektivavtal för ett flertal viktigare industrigrenar och gälla för ungefär 2 1/2 miljoner arbetare. Ryktena om lagens suspension förklaras grundlösa.

Nederländerna. Det den 11 april 1919 framlagda förslaget till bestämmelser bland annat om arbetstidens längd har resulterat i en den 1 november samma år utfärdad lag. Arbetstiden regleras på i viss mån olika sätt för åtta skilda grupper av företag. För fabriker och verkstäder är den begränsad till 8 timmar per dag och 45 timmar per vecka.

Italien. I början av februari 1920 lär regeringen för parlamentet ha framlagt ett förslag till lag om åttatimmarsdag.

Såsom av särskild betydelse för den utländska lagstiftningens utveckling på förevarande område anser styrelsen sig böra framhålla den så gott som enhälliga mening för åttatimmarsdagen — även bland arbetsgivarrepresentanterna — som gjorde sig gällande på den internationella arbetskonferensen i Washington. Förslaget till konvention i ämnet blev även antaget med en majoritet av 82 röster mot 2. Denna konvention är visserligen, såsom motionärerna påpeka, mindre sträng i avseende å övertidsarbete och kontinuerlig drift, men å andra sidan saknar den de ingalunda betydelselösa möjligheter till eftergifter, som vår lag bereder.

Enligt styrelsens förmenande kunna ej gärna företelserna på den utländska lagstiftningens område anses giva stöd åt motionärernas yrkande.

Med vad styrelsen härovan anfört, vill styrelsen emellertid ingalunda förneka, att lagen om arbetstidens begränsning möjligen genom en del förändringar skulle kunna, utan att dess effektivitet därigenom avsevärt förringades, i vissa avseenden bättre anpassas efter det praktiska livets krav. Tiden för en sådan åtgärd synes dock knappast ännu vara inne, då erfarenheten om lagens verkningar omfattar en alltför kort tidrymd. Därtill kommer, att lagen, om Sverige biträder förut omfördälda konvention rörande tillämpningen av åttatimmarsdagen, inom kort måste underkastas en ganska genomgripande revision. Konventionens bestämmelser skola nämligen börja tillämpas redan den 1 juli 1921, och lagen och konventionen äro i flera avseenden så olika lagda, att lagen måste till betydande delar omformuleras, om den skall överensstämma med konventionen. I samband med denna revision, som, om den kommer till stånd, väl måste påbörjas under den senare delen av innevarande år, torde lämpligt tillfälle erbjudas att söka genomföra de ändringar i lagen, som erfarenheten kunnat visa påkallade. Till dess lära även de, som ha att taga befattning med lagens tillämpning och synnerligast arbetsrådet, ha hunnit att samla en högst betydande erfarenhet på ifrågavarande område.

Styrelsen övergår nu till de av herr Runefors, herr Jönsson i Fridhill med flera samt friherre Barnekow och herr Pålsson väckta motionerna, vilka samtliga, ehuru i större eller mindre utsträckning, syfta till frihet för arbetsgivare och arbetare att genom överenskommelse bestämma arbetstidens längd.

Innan lagen om arbetstidens begränsning trädde i kraft, reglerades arbetstiden genom avtal — kollektivavtal eller individuella avtal — mellan arbetsgivare och arbetare, om än arbetarparten stundom ej hade stor möjlighet att göra sin mening gällande. Ett bifall till någon av ifrågavarande motioner skulle principiellt taget vara liktydigt med ett upphävande i större eller mindre mån av nämnda lag. Styrelsen anser sig sålunda beträffande dessa motioner ha anledning till enahanda erinringar, som styrelsen ovan gjort gällande mot herrar Nilssons i Skottlandshus och Lindmans med fleras motioner. Dessutom skulle styrelsen vilja påpeka de betänkliga verkningar i konkurrensavseende, som möjligheten att vinna frihet från lagens reglering skulle medföra. Somliga företag, med en kraftig ledning eller svag organisation å arbetarnas sida, skulle frigöra sig från den lagstadgade arbetstiden under det andra inom samma bransch skulle vara nödgade att fortfarande underkasta sig densamma. De senare skulle emellertid tydligtvis med alla till buds stående medel söka ernå samma frihet som de förra.

Förutom nu berörda anmärkningar av mer reell innebörd kunna mot den åsyftade anordningen även göras erinringar av formell natur. Då för en avvikelse från lagen givetvis måste förutsättas en oantastlig överenskommelse, framträda vissa

besvärande spörsmål, såsom: Hur skola arbetarna skyddas mot tvång eller obehörig påtryckning från arbetsgivarens sida? Skola ej blott avtal mellan arbetsgivaren och hans arbetare utan även mellan vederbörande organisationer gälla? Hur skall det anses, om respektive avtal vid arbetsstället och kollektivavtalet strida mot varandra? Kan överenskommelse träffas gruppvis med ett företags arbetarkår? Böra även arbetare med endast mer tillfällig anställning deltaga i omröstningen? Hur skall med hänsyn till arbetarnas starka omsättning å somliga arbetsplatser förfaras till vinnande av säkerhet, att vidtagen avvikelse fortfarande motsvarar arbetarkårens önskan?

Beräffande herr Jönssons i Fridhill med fleras samt friherre Barnekows och herr Pålssons motioner anser styrelsen sig därjämte icke kunna underlåta att framhålla sina betänkligheter i avseende å vissa föreslagna begränsningar. Sålunda lär det i många fall möta stor svårighet att avgöra, huruvida en verksamhet har karaktär av säsongarbete — mer eller mindre utpräglade säsongföreteelser förekomma nämligen i kanske flertalet slag av verksamhet. Gentemot den föreslagna avtalsfrihetens begränsning till landsbygden kan anmärkas, att dylika lokala gränser, såsom även tillämpningen av 1 § 1 mom. av lagen om arbetstidens begränsning redan visat, äro egnade att medföra vissa missförhållanden i konkurrensavseende. Den administrativa fördelningen mellan städer, köpingar och municipalsamhällen å ena samt landsbygd å andra sidan motsvarar ej heller alltid de praktiska förhållandena — det finnes betydande orter med stadsliknande typ, vilka administrativt taget äro landsbygd, under det åter till städer hörande områden stundom ha landsbygds karaktär.

Herr Jeansson påyrkar sådan ändring i lagen, att vid yrkesmässig tillverkning för avsalu av mjukt bröd arbetstiden under lördag och dag före helgdag måtte, med bibehållande av den lagstadgade begränsningen för vecka, kunna utsträckas till högst 10 timmar. Styrelsen vill icke förneka, att behov av en sådan utsträckning kan förekomma, men anser sig kunna ifrågasätta, huruvida ej detta behov i regel kan tillgodoses genom utnyttjande av de möjligheter till övertidsarbete, som lagen bereder. I vilket fall som helst torde det vara mindre lämpligt att till det generella stadgandet om arbetstidens begränsning foga en undantagsbestämmelse av här ifrågavarande speciella innebörd. Vid förut omnämnda eventuellt förestående revision av lagen skulle motionärens syfte möjligen kunna tillgodoses på ett lagtekniskt mer tilltalande sätt.

Vad angår herr Bengtssons i Norup motion, att allt arbete å sjukhusinrättningar skulle undantagas från lagens tillämpning, kan styrelsen ej finna, varför dylika inrättningsars ekonomi- eller verkstadspersonal, som även i arbetstidskommitténs motivering till lagen uttryckligen angives icke vara avsedd att undantagas, med hänsyn till sin arbetstid skulle försättas i en sämre ställning än motsvarande befattningshavare på andra håll, t. ex. vid uppfostrings- och fattigvårdsanstalter. Beräffande den egentliga sjukvårdspersonalen finnes däremot, såsom även kommittén antytt, särskilda skäl för ett undantagande, nämligen ej blott arbetets direkt humanitära beskaffenhet och syfte än även det förhållandet, att särskilda åtgärder dels äro vidtagna och dels även i skrivelse av 1919 års urtima riksdag äro påkallade för åvägabringande av reglering och förkortning av denna personals arbetstid. Även i fråga om nu förevarande motion gäller tydligen för övrigt, att om ändring av lagen i den av motionären åsyftade riktning skulle finnas erforderlig, detta lämpligen torde kunna beaktas vid merberörda eventuella revision av lagen. Intill dess

synas sjukvårdsanstalterna, åtminstone i mer trängande fall, böra kunna räkna på att få anstånd med lagens tillämpning.

Slutligen har styrelsen att yttra sig angående herr Lindmans med fleras motion om omedelbart upphävande av lagen om arbetstiden å svenska fartyg eller inställande tillsvidare av dess tillämpning.

Enligt styrelsens förmenande är denna lag avfattad med ganska stor försiktighet — för stora grupper av sjömän medför den ej någon förkortning av arbetstiden till sjöss och dessutom finnes en generell möjlighet till undantag, som även redan i avsevärd utsträckning kommit till användning. Särskilt torde nu berörda förhållande framträda vid en jämförelse med de krav, som för närvarande framställas på ett effektivt genomförande av åttatimmarsdagen för sjöfolket. Styrelsen tillåter sig i sådant avseende erinra om, att sjöfarten principiellt är inbegripen i förut omnämnda konvention om åttatimmarsdagen och att den närmare utformningen av bestämmelserna om sjöfolkets arbetstid är avsedd att åvägbringas å en konferens i Genua instundande sommar. Skulle emellertid vissa modifikationer i lagen visa sig av behovet påkallade, torde de lämpligen kunna komma till beaktande vid den revision av lagen, som det internationella socialpolitiska samarbetet antagligen kommer att nödvändiggöra.

Motionärerna åberopa bland annat till stöd för sitt yrkande de ogynnsamma verkningar, som lagen haft, och uppgiva i detta sammanhang, att lagen i avseende å den utrikes gående handelsflottan tillämpats *något mer än tvenne månader*. Då lagen trätt i kraft den 1 januari 1920 och motionen är dagtecknad den 19 i samma månad, torde berörda erfarenhet emellertid knappast kunna tillmätas någon avgörande betydelse. Den enda bestämmelse i lagen, som trätt i kraft tidigare, innehåller bemyndigande att medgiva undantag och borde sålunda ej gärna kunna tillskrivas de verkningar, som åsyftas i motionen. Beträffande den utrikes gående handelsflottan, som motionärerna härvidlag i främsta rummet synts åsyfta, kan dessutom anmärkas, att de fartyg, som ej besökt svensk hamn efter lagens utfärdande, det vill säga den 24 oktober 1919, genom en kungl. kungörelse av den 21 november 1919 äro fritagna från lagens tillämpning, till dess de anlöpa sådan hamn, dock ej längre än till den 1 april 1920.

I överensstämmelse med vad ovan anförts, anser socialstyrelsen sig icke kunna tillstyrka bifall till någon av de remitterade motionerna.

GUNNAR HUSS.

A. Molin.

*Bilaga B.**Till Riksdagens andra lagutskott.*

På framställning av riksdagens andra lagutskott har Kungl. Maj:t genom beslut den 13 februari 1920 anbefallt arbetsrådet att avgiva och till utskottet överlämna yttrande över de vid innevarande års riksdag väckta motionerna nr 77, 123 och 124 i första kammaren samt nr 122, 124, 125, 185 och 252 i andra kammaren. Till efterkommande härav får arbetsrådet anföra följande.

Samtliga de ifrågavarande motionerna rikta sig mot den lagstiftning om arbetstidens begränsning, som av statsmakterna genomfördes under oktober månad nästlidet år. Efter sitt syfte kunna motionerna indelas i tre grupper. Den första gruppen utgöres av motioner, som avse totalt upphävande eller åtminstone suspension av ifrågavarande lagstiftning. Till denna grupp höra motionen nr 123 i första kammaren, väckt av herr Johan Nilsson i Skottlandshus m. fl., motionen nr 124 i andra kammaren, väckt av herr Lindman m. fl., och motionen nr 125 i andra kammaren, likaledes väckt av herr Lindman m. fl. Den andra gruppen innefattar motioner, vilka avse ändring i de grundprinciper, på vilka den förevarande lagstiftningen vilar. Hit höra motionen nr 77 i första kammaren, väckt av friherre Barnekow och herr Pålsson, motionen nr 122 i andra kammaren, väckt av herr Runefors, och motion nr 252 i andra kammaren, väckt av herr Jönsson i Fridhill m. fl. Den tredje gruppen slutligen utgöres av motioner, som innehålla förslag om detaljändringar i den gällande lagstiftningen om arbetstiden. Till denna grupp höra motionen nr 124 i första kammaren, väckt av herr Jeansson, och motionen nr 185 i andra kammaren, väckt av herr Bengtsson i Norup. Arbetsrådet har ansett lämpligt att behandla dessa grupper av motioner var för sig och vill då till en början yttra sig om motionerna i den första gruppen.

I. Motionen nr 123 i första kammaren, väckt av herr Johan Nilsson i Skottlandshus m. fl., samt motionerna nr 124 och 125 i andra kammaren, väckta av herr Lindman m. fl.

I förevarande motioner yrkas, att riksdagen för sin del måtte besluta om omedelbart upphävande eller åtminstone suspension av lagen om arbetstidens begränsning den 17 oktober 1919 och lagen om arbetstiden å svenska fartyg den 24 oktober 1919.

Upphävandet av en lagstiftning, som för endast några månader sedan blivit av statsmakterna genomförd, är en åtgärd, som icke torde kunna sättas i fråga i annat fall, än om de förhållanden, som föranlett lagstiftningens genomförande, sedermera undergått en grundlig förändring. Arbetsrådet har under sin verksamhet icke kunnat finna, att de förhållanden, som på sin tid lågo till grund för riksdagens beslut i förevarande ämne, blivit i någon mån förändrade under de månader, som förflutit efter riksdagens beslut. Med hänsyn härtill får arbetsrådet för sin del avstyrka de förevarande motionerna.

II. *Motionen nr 77 i första kammaren, väckt av friherre Barnekow och herr Pålsson, motionen nr 122 i andra kammaren, väckt av herr Runefors, och motionen nr 252 i andra kammaren, väckt av herr Jönsson i Fridhill m. fl.*

Hithörande motioner äsyfta införandet av sådana ändringar i lagen om arbetstidens begränsning, att arbetsgivare skulle erhålla rätt att genom överenskommelse med sina arbetare sätta nämnda lag ur kraft med avseende på visst företag. I den av friherre Barnekow och herr Pålsson väckta motionen föreslås, att dylik överenskommelse icke skulle anses föreligga, om ej arbetarna vid vederbörande företag med viss kvalificerad majoritet biträtt densamma. Denna motion förlägger således uttryckligen avgörandet av frågan om lagens tillämpning till arbetarkåren på vederbörande arbetsplats. Av de båda övriga motionerna framgår icke med tydlighet, huruvida motionärerna tänkt sig, att de ifrågavarande överenskommelserna för att vinna rättslig kraft skulle godkännas av arbetarkåren på respektive arbetsplatser, eller huruvida motionärerna avse att inrymma arbetsgivare och arbetare rätt att sätta lagen ur funktion genom vanliga kollektiva eller personliga arbetsavtal. Arbetsrådet vill till att börja med förutsätta, att motionärerna avsett det förstnämnda alternativet, och får under denna förutsättning om samtliga hithörande motioner anföra följande.

Motionärerna hava icke närmare angivit, på vilket sätt de tänkt sig, att vederbörande arbetares mening skulle komma till uttryck för att den skulle tillerkännas den rättsliga verkan att undanröja den allmänna lagstiftningens bestämmelser i ämnet. Att härvidlag utfinna tillräckligt fasta och betryggande former lär bli förenat med synnerliga svårigheter. Över huvud taget synes det också föga lämpligt att med förbigående av de centrala arbetarorganisationerna göra arbetarna på en viss ort till bestämmande faktor i förevarande avseende. En sådan anordning skulle ju hava vissa beröringspunkter med den decentraliseringstendens inom arbetarrörelsen, som i vårt land gjort sig gällande på en del områden, men erfarenheterna från denna decentralisering torde näppeligen uppmuntra till någon speciell anknytning till densamma.

Gällande lag om arbetstidens begränsning vilar på den grundsatsen, att bestämmelserna om arbetstidens maximilängd icke skola lämna rum för enskilda överenskommelser om längre arbetstid än den av lagen medgivna. Till förmån för denna grundsats torde vägande skäl kunna åberopas. I första hand torde det kunna fastslås, att det knappast är möjligt att åstadkomma någon begränsning av arbetstiden, om ej denna begränsning tillämpas för alla de företag, som äro inbegripna i konkurrens med varandra. Därest arbetsgivare skulle äga rätt att med sina arbetare träffa överenskommelse om tillämpning av längre arbetstid än den för övriga företag inom branschen lagligen gällande, torde det kunna antagas, att en del företag skulle inrikta sina konkurrenssträvanden på detta område och därigenom åstadkomma vissa mindre önskvärda avarter av fri ekonomisk tävlan. Att genom lagstiftning inbjuda härtill synes icke tillrådligt.

Motionärerna hava betonat, att den ifrågasatta överenskommelsen från arbetarnas sida skulle vara *frivillig*. Erfarenheterna från hithörande områden giva emellertid med all tydlighet vid handen, att den formella frivilligheten härvidlag ofta icke motsvaras av en verklig frivillighet, och att det i varje fall icke kan uppdragas någon gräns mellan en verkligt frivillig överenskommelse och en överenskommelse, som väl till formen är frivillig, men i realiteten är framkallad av ett ekonomiskt

tvångsläge. Även ur denna synpunkt synas de i motionerna väckta förslagen föga välgrundade samt ägnade att framkalla allvarliga olägenheter.

Vidare är att märka, att en på arbetarnas samtycke grundad utsträckning av arbetstiden utöver den lagstadgade näppeligen kan tänkas komma i praktisk tillämpning inom sådana arbetsområden, där arbetarna äro organiserade i stora och starka sammanslutningar och följaktligen äga makt att tillvarata sina intressen. Däremot skulle vederbörande arbetares samtycke till utsträckt arbetstid möjligen kunna åstadkommas inom sådana arbetargrupper, som äro oorganiserade eller hava svag organisation. Men om ett behov av arbetstidens begränsning på lagstiftningsväg över huvud taget förefinnes, torde detta behov vara starkast beträffande just de sistnämnda arbetargrupperna. Motionärernas förslag innebära således, att lagens skydd skulle borttagas för de arbetargrupper, som mest behöva detsamma, men kvarstå för de grupper, som relativt sett hava det minsta behovet därav.

Såsom arbetsrådet här ovan antytt, låter det emellertid tänka sig, att herr Runefors' och herr Jönssons i Fridhill motioner icke äsyfta att göra frågan om arbetstidslagens tillämpning på ett företag beroende av omröstning och beslut av arbetarna på platsen, utan att ifrågavarande motioner avse att inrymma arbetsgivare och arbetare rätt att genom vanliga kollektiva eller personliga arbetsavtal sätta lagens bestämmelser åsido. Om detta är motionärernas mening, innefatta ju motionerna helt enkelt ett återställande av den avtalsfrihet, som före arbetstidslagens utfärdande var rådande på detta område. Motionernas sakliga innebörd är då icke en modifikation av arbetstidslagen, utan ett upphävande av densamma beträffande de områden, som de respektive motionerna omfatta, och under sådana förhållanden får arbetsrådet såsom sitt yttrande över dessa motioner hänvisa till vad rådet här ovan under I anfört angående de motioner, som uttryckligen framträtt med yrkande om lagens upphävande. Härutöver vill rådet allenast anmärka, att de i herr Jönssons i Fridhill motion använda uttrycken »säsongarbete» och »industri» icke till sin omfattning äro så avgränsade, att det gärna låter sig göra att tillämpa en lag, vars räckvidd skulle angivas genom dessa ofullständigt preciserade uttryck.

Utöver vad arbetsrådet sålunda anmärkt mot nu ifrågavarande motioner, vill rådet emellertid fästa uppmärksamheten vid en omständighet, som enligt rådets mening i och för sig innebär ett avgörande skäl mot företagande av några ändringar i gällande arbetstidslag enligt de linjer motionärerna angivit. Såsom resultat av den internationella arbetskonferensen i Washington den 29 oktober—29 november 1919 föreligger nu en konvention angående lagstiftning om arbetstidens begränsning. Denna konventions bestämmelser innebära i vissa avseenden längre gående inskränkningar i avtalsfriheten än den gällande svenska lagen. Så till exempel utsträcker konventionen regleringen av arbetstiden utöver en del områden, som enligt vår lag äro undantagna från reglering. I andra avseenden åter äro konventionens bestämmelser mindre strama än den svenska lagens. Konventionen innehåller emellertid icke någon bestämmelse om rätt för arbetsgivare och arbetare att genom överenskommelse utesluta visst eller vissa företag från arbetstidsreglering, och en dylik bestämmelse står också i beständ strid mot konventionens anda och förutsättningar.

Den ifrågavarande konventionen har för Sveriges del biträtts av såväl de vid konferensen i Washington närvarande regeringsombuden som av de i konferensen deltagande representanterna för arbetsgivare och arbetare. Enligt konventionens

artikel 19 skola de stater, som ratificera konventionen, sätta dess bestämmelser i verkställighet senast den 1 juli 1921. Under förutsättning av ratifikation från Sveriges sida böra således de förändringar i vår gällande lag i ämnet, som kunna förädlas av konventionen, genomföras senast vid nästkommande års lagtima riksdag. Under sådana förhållanden synes det arbetsrådet icke böra komma ifråga att nu vidtaga lagändringar, som strida mot grundprinciperna för den av våra ombud i Washington biträdde konventionen och som man under förutsättning av nämnda konventions ratifikation skulle bliva nödsakad att inom ett år åter upphäva.

Med hänsyn till vad arbetsrådet sålunda anfört får arbetsrådet avstyrka samtliga de motioner, om vilka här är fråga.

III. Motionen nr 124 i första kammaren, väckt av herr Jeansson, och motionen nr 185 i andra kammaren, väckt av herr Bengtsson i Norup.

Förevarande motioner avse ändringar i vissa detaljer i lagen om arbetstidens begränsning.

I herr Jeanssons motion föreslås sådan ändring i nämnda lag, att vid yrkesmässig tillverkning av mjukt bröd för avsalu arbetstiden under lördagar och dagar före helgdag skulle, med bibehållande av den lagstadgade begränsningen för vecka, få utsträckas till högst 10 timmar. Arbetsrådet vill härom till en början framhålla, att det ur lagteknisk synpunkt är föga tilltalande att i en lag, som har en så generell läggning som lagen om arbetstidens begränsning, infoga ett stadgande av så ytterligt speciell natur, som det av motionären ifrågasatta. Härjämte får arbetsrådet som sin mening uttala, att det i motionen påpekade behovet av utsträckt arbetstid på lördagarna i avsevärd mån lär kunna tillgodoses genom användande av den övertid, om vilken 7 § lagen om arbetstidens begränsning innehåller bestämmelser. I varje fall synes det arbetsrådet icke erforderligt, att någon lagändring i det av motionären angivna syftet företages nu, utan torde den närmare prövningen av behovet utav en dylik åtgärd böra företagas i samband med avgörandet av frågan om revision av lagen i anslutning till Washingtonkonferensens beslut.

Herr Bengtsson i Norup föreslår sådan ändring i lagen om arbetstidens begränsning, att det arbete, som utföres av ekonomipersonalen å sjukvårdsinrättningar, skulle komma att undantagas från lagens tillämpning. Bemälda motionär har i motiveringen till sitt förslag anfört en del anmärkningar emot arbetsrådets lagtillämpning i förevarande avseende. Med anledning härav har arbetsrådet ansett det vara på sin plats att inför utskottet angiva de skäl, som legat till grund för arbetsrådets beslut att förklara lagen tillämplig å det arbete, som utföres av sjukvårdsanstalternas ekonomipersonal.

I 1 § c) lagen om arbetstidens begränsning stadgas, att från lagens tillämpning är undantaget »arbete, som är att hänföra till hälso- eller sjukvård». Denna bestämmelse lär väl redan genom sin ordalydelse giva vid handen, att det genom densamma stadgade undantaget icke omfattar arbete, som utföres av en sjukvårdsanstalts ekonomipersonal. Enligt vanligt språkbruk torde icke det arbete, som utföres exempelvis av eldare eller maskinister å en sjukvårdsanstalt, betecknas som *sjukvård*, utan denna benämning lär vara förbehållen åt den egentliga sjukvårdspersonalens verksamhet.

Därest emellertid någon tvekan i förevarande avseende skulle råda, undan-

röjes densamma till fullo genom en granskning av vad som förekommit under förarbetena till nu ifrågavarande lagbestämmelse. I arbetstidskommitténs lagförslag hade bestämmelsen samma avfattning som i den nuvarande lagen. Till förklaring av bestämmelsen yttrar kommittén i sin specialmotivering följande: »Förevarande undantag skall emellertid enligt kommitténs mening endast avse den egentliga sjukvårdspersonalen, vilkens tjänstgöringstid för övrigt ändå lär bli föremål för reglering, men ej sjukvårdsanstalternas ekonomi- eller verkstadspersonal.» (Arbetstidskommitténs betänkande den 25 januari 1919, sid. 31.) Kommittén uttalar sålunda otvetydigt, att lagen enligt kommitténs mening skall äga tillämpning på sjukvårdsanstalternas ekonomipersonal, och kommittén gör härvidlag ingen skillnad på sjukvårdsanstalter av olika slag.

Vid föredragningen i statsrådet av den proposition i ämnet, som avläts till 1919 års lagtima riksdag, yttrade föredragande departementschefen i frågan följande: »Till vad kommittén anført rörande de angivna undantagen från lagen må läggas följande. Under e) har från lagen undantagits arbete, som är att hänföra till hälso- eller sjukvård. Allmänna bestämmelser till förhindrande att sjuksköterskepersonal överanstränges, vilket nu ej sällan torde vara fallet, kunna förväntas komma till stånd i den proposition angående sjuksköterskornas arbetsförhållanden, som jag under de närmaste dagarna torde få anmäla. Att härutöver för den egentliga sjukvårdspersonalen meddela några föreskrifter angående arbetstid torde med hänsyn till sjukvårdsarbetets art och ändamål knappast vara möjligt.» (Proposition till 1919 års lagtima riksdag, nr 247, sid 35.) Den av departementschefen sålunda bebadade propositionen angående »sjuksköterskornas», eller, såsom departementschefen synonymt benämner dem, »den egentliga sjukvårdspersonalens» arbetsförhållanden, var propositionen nr 260, vilken sedermera av riksdagen i huvudsak bifölls. Denna proposition innebar införande av statslig inspektion över sjuksköterskors, sjuksköterskelevers och sjuksköterskebiträdens arbetsförhållanden.

Av departementschefens ovan anförda yttrande framgår, att departementschefen uttryckligen godtäger kommitténs särskiljande av å ena sidan sjukvårdsanstalternas »egentliga sjukvårdspersonal» och å andra sidan nämnda anstalters »ekonomi- och verkstadspersonal», samt anser det under 1 § e) upptagna undantaget avse allenast den förstnämnda personalen.

Mot departementschefens här anförda yttranden framställdes inom utskott och riksdag icke någon gensaga, varken vid den lagtima eller vid den urtima riksdagen.

Vid den urtima riksdagen berördes frågan i någon mån. I anledning av två särskilda inom respektive kamrar väckta motioner avlät nämnda riksdag till Kungl. Maj:t en skrivelse med begäran om åtgärder för reglering av sjuksköterskors och sjuksköterskelevers arbetstid. Riksdagen anförde i denna skrivelse bland annat följande: »Visserligen måste sjukvårdsarbetets egen natur och ändamål anses lägga hinder i vägen för genomförande i avseende å detsamma av vanliga bestämmelser om maximiarbetstid — arbete, som är att hänföra till hälso- och sjukvård, är även enligt 1 § e) undantaget från tillämpning av den av riksdagen för dess del antagna lagen om arbetstidens begränsning — men å andra sidan låter det sig knappast försvara att, när man fastslår 8-timmarsdagen såsom allmängiltig arbetstid, lämna sjuksköterskorna, som i avseende å arbetstiden äro att räkna bland de sämst lottade arbetstagarna, utan någon åtminstone för det närvarande avsevärd utsikt till lindring. — — På grund av vad sålunda anförts får riksdagen anhålla, att Eders

Kungl. Maj:t ville taga under överbägende huruvida ytterligare åtgärder, utöver de redan vidtagna, kunna vidtagas för att bereda den kvinnliga sjukvårdspersonalen skälig förkortning av dess arbetstid, samt, i den mån så erfordras, för riksdagen framlägga de förslag, vartill sådant överbägende kan föränleda.» (Riksdagens skrivelse den 9 oktober 1919, nr 15.)

Riksdagens skrivelse avser således en reglering av arbetstiden för de arbetargrupper, som på grund av bestämmelserna i 1 § e) lagen om arbetstidens begränsning äro undantagna från den genom nämnda lag åvägabragta regleringen. Dessa arbetargrupper betecknas av riksdagen såsom »sjuksköterskorna» och »den kvinnliga sjukvårdspersonalen».

Den motion i andra kammaren, som låg till grund för riksdagens ifrågavarande skrivelse den 9 oktober 1919, var väckt av herr Bengtsson i Norup.

På grund av vad sålunda anförts torde det vara tydligt, att arbetsrådets tillämpning av bestämmelserna i arbetstidslagens 1 § e) står i överensstämmelse med såväl nämnda lagrums ordalydelse som ock med de anvisningar för lagens tillämpning, som lämnats under förarbetena till lagen.

Det lär från något håll hava satts i fråga, huruvida verksamheten å exempelvis ett länslasarett kan anses hänförlig till sådan »rörelse», som avses i arbetstidslagens 1 § 1). Arbetstidskommittén har emellertid tydligt haft uppfattningen att så är fallet, då kommittén uttalat att det under 1 § e) upptagna undantaget icke avser »sjukvårdsanstaltarnas ekonomi- eller verkstadspersonal», och därvid icke gjort någon åtskillnad på olika slag av sjukvårdsanstalter. Föredragande departementschefen har, såsom av det ovan anförda framgår, givetvis haft samma uppfattning. Denna uppfattning torde ock stå i god överensstämmelse med den praxis, som under åtskilliga år tillämpats på ett närliggande område. Stadgandet i 1 § lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912 bestämmer denna lags tillämpningsområde så, att lagen i fråga äger tillämpning »å varje rörelse, industriell eller icke, vari arbetare användes till arbete för arbetsgivares räkning», etc. Det anförda stadgandet är ord för ord likalydande med de föreskrifter i 1 § lagen om arbetstidens begränsning, som bestämma sistnämnda lags tillämpningsområde. Det kan under sådana förhållanden vara av ett visst intresse att klargöra, huruvida lagen om arbetarskydd under de år den varit i kraft tillämpats å länslasarett och andra sjukvårdsinrättningar. Arbetsrådet har i detta avseende genom socialstyrelsens försorg införskaffat yttranden från yrkesinspektörerna i samtliga distrikt ävensom från yrkesinspektrisen.

Av dessa yttranden framgår, att yrkesinspektörerna i samtliga distrikt i riket ävensom yrkesinspektrisen utan meningsskiljaktighet tillämpat 1912 års lag om arbetarskydd såväl å länslasarett som å andra sjukvårdsinrättningar, utövat inspektion över dylika inrättningars ångpanneanläggningar, tvättinrättningar, kraft- och belysningscentraler, verkstäder och köksavdelningar, samt meddelat föreskrifter och förelägganden angående anordningar, som vid hithörande avdelningar vore att iakttaga. Länslasarettens och övriga sjukvårdsanstalters karaktär av »rörelse» i lagens om arbetarskydd mening är således genom flerårig praxis fastslagen. Det borde då icke överraska, att ifrågavarande anstalter ansetts hänförliga till »rörelse» jämväl vid tillämpningen av den i detta avseende likalydande lagen om arbetstidens begränsning.

Sedan arbetsrådet sålunda lämnat en redogörelse för de skäl, enligt vilka rådet förklarar lagen om arbetstidens begränsning tillämplig å sjukvårdsanstaltarnas

ekonomipersonal, vill rådet i korthet uttala sig angående det sakliga innehållet i herr Bengtssons i Norup motion.

Motionären har anført betänkligheter emot att inom samma sjukvårdsanstalt normalarbetstid skulle tillämpas för ekonomipersonalen, men annan arbetstid för den egentliga sjukvårdspersonalen. Dessa betänkligheter äro emellertid icke tyngre vägande, än att arbetstidskommittén, som bland sina medlemmar räknade en läkare, ansett sig kunna föreslå en sådan uppdelning av anstaltspersonalens arbetstid. Svårigheterna av en dylik uppdelning äro icke heller större, än att medicinalstyrelsen ansett sig kunna införa uppdelningen i fråga vid statens sjukvårdsanstalter. Genom särskilda skrivelser den 14 januari 1920 har medicinalstyrelsen anmodat samtliga hospitalsdirektioner i riket att begränsa arbetstiden till 48 timmar i veckan för maskinister, hantverksföreståndare, arbetsförestånderskor, hantverkare, eldare, sömmerskor, väverskor, manliga eller kvinnliga biträden i kök, tvätt, bageri och bryggeri med undantag av förestånderskor å nämnda avdelningar, samt renhållare. Samtidigt har medicinalstyrelsen fastställt en vida längre arbetstid för den egentliga sjukvårdspersonalen vid hospitalen. De av medicinalstyrelsen utfärdade bestämmelserna sammanfalla således nästan fullständigt med den anordning, som åstadkommes genom arbetsrådets lagtillämpning. I sammanhang med utfärdandet av nyssnämnda föreskrifter för hospitalsdirektionerna har medicinalstyrelsen bemyndigat direktionerna att anställa den ökade personal, som i och för föreskrifternas genomförande erfordras.

Ett bifall till herr Bengtssons i Norup motion skulle således innebära, att arbetstiden för ekonomipersonalen vid statens sjukvårdsanstalter vore begränsad till 48 timmar i veckan, men arbetstiden för samma personal vid övriga sjukvårdsanstalter vore obegränsad. Detta synes arbetsrådet icke i och för sig vara någon lycklig anordning.

För sjukvårdsanstalternas ekonomi skulle en lagändring i motionens anda näppeligen i längden medföra någon förmån. Sedan lagen om arbetstidens begränsning numera trätt i tillämpning för kökspersonalen vid samtliga hotell och restauranger samt 48 timmars arbetsvecka jämväl införts för ekonomipersonalen vid statens hospital, torde det kunna antagas, att ett bibehållande av oreglerad arbetstid för ekonomipersonalen vid landstingens och kommunernas sjukvårdsanstalter skulle få den verkan, att sistnämnda anstalter icke kunna uppbringa den för ekonomiavdelningarnas verksamhet nödiga personalen. Det har redan visat sig en tillströmning av kökspersonal till sådana inrättningar, där normalarbetsdagen för ifrågavarande personal tillämpas. Med hänsyn härtill torde det kunna förutses, att landstingens och kommunernas sjukvårdsanstalter oavsett alla lagbestämmelser komma att bli nödsakade att nedsätta arbetstiden för sin ekonomipersonal, och en lagändring i motionens syfte kommer då icke att få någon avsevärd ekonomisk betydelse.

Härtill kommer, att ett flertal lasarett redan börjat tillämpa lagen om arbetstidens begränsning för sin ekonomipersonal. Vid de förfrågningar arbetsrådets ledamöter framställt till ledningarna för en del sådana lasarett har det visat sig, att lagens tillämpning icke varit förenad med sådana olägenheter, som motionären synes hava befarat. Förhållandena ställa sig härvidlag naturligtvis rätt så olika på olika ställen. I alla de fall, då arbetsrådet hittills avgjort en ansökan från sjukvårdsanstalt om anstånd med lagens tillämpning, har rådet beviljat det begärda anståndet och vid detsamma icke knutit andra villkor med avseende på arbetstiden, än vad vederbörande sökande själva föreslagit. I en del fall hava emellertid sjukvårds-

anstalter, som hos arbetsrådet anhållit om anstånd, efter närmare utredning i saken av eget initiativ återkallat ansökningen och förklarat sig omedelbart kunna tilllämpa lagen.

Med stöd av vad ovan anförts kan arbetsrådet icke finna, att tillämpningen av lagen om arbetstidens begränsning å sjukvårdsanstalternas ekonomipersonal medför så stora olägenheter för vederbörande anstalter, som i motionen göres gällande, i all synnerhet som arbetsrådet framgent liksom hittills kommer att bevilja sjukvårdsanstalterna rundligt tillmätt anstånd med lagens tillämpning. Arbetsrådet finner även, att en begränsning av arbetstiden för ifrågavarande personal är förestavad av rättvisa och billighet. I en del av de ansökningar från sjukvårdsanstalter, som inkommit till arbetsrådet, uppgives att kökspersonalens arbetstid utgör ända till 14 timmar om dygnet. Det torde väl icke kunna bestridas, att en nedsättning av denna arbetstid är av behovet påkallad. Härtill kommer, att det naturligtvis icke kan vara lämpligt att först giva sjukhuspersonalen förhoppningar om lagstadgad maximiarbetstid och därefter genom skyndsam lagändring undanrycka personalen dessa förhoppningar. Ett sådant förfarande skulle säkerligen icke underlätta rekryteringen av ifrågavarande personal och icke heller i övriga avseenden vara till båtnad för verksamheten inom sjukhusen.

På grund härav får arbetsrådet för sin del avstyrka den av herr Bengtsson i Norup väckta motionen.

I handläggningen av detta ärende hava, förutom undertecknad Elmquist, deltagit herrar Ribbing, föredragande, Bosæus, Wijkander, Dahl, Holmström och Tholin.

På arbetsrådets vägnar:

Henning Elmquist.

Jakob Geijer.

Stockholm den 15 mars 1920.

Bilaga C.

Till Riksdagens andra lagutskott.

Med anledning av vid innevarande års lagtima riksdag av riksdagsmannen hr Sven Bengtsson i Norup väckt motion (nr 185) om att all vid sjukvårdsinrättningar anställd personal skulle undantagas från lagens, av den 17 sept. 1919 angående begränsning av arbetstiden, bestämmelser, tillåter sig undertecknat förbund, som inom sig räknar som medlemmar nu nämnd personal vid en hel del sjukhus i landet, såsom i Stockholm, Malmö, Lund m. fl. platser, vördsamt anföra följande:

Motionärens påstående, att vid lagens antagande det vore en allmän uppfattning att utanför densamma skulle ställas *all* vid sjukhusen anställd personal, har på oss verkat överraskande. Så långt man av offentliga handlingar kan döma har lagens ordalydelse formulerats i överensstämmelse med vad som avsetts och även framhållits vid de tillfällen frågan varit föremål för behandling både av Kungl. Maj:t och av särskilt tillsatta kommitterade. För dem, som varit personligen intresserade av frågans lösning, vi avse då sjukhuspersonalen själv, har även samma uppfattning varit rådande. Att dessutom även offentlig myndighet i det hänseendet varit av samma uppfattning, framgår så tydligt som möjligt av Arbetsrådets till riksdagens andra lagutskott ställda skrivelse i samma sak, varav vi varit i tillfälle att taga del, och vari vi instämma. Skulle däremot hr Bengtssons mening vara den, att med vad han kallar »allmän uppfattning» avses endast uppfattningen bland lagstiftarna själva, så är det naturligtvis en sak, varöver vi icke kunna döma, men vi vilja dock framhålla, att med de föreliggande offentliga uttalandena från såväl den av Kungl. Maj:t tillsatta arbetstidskommittén som också av Kungl. Maj:t själv, detta väl knappast kan anses ha varit fallet. Tvärtom våga vi hålla för avgjort, att den allmänna uppfattningen i frågan måste hos riksdagens hrr ledamöter ha varit densamma som kommit till uttryck i lagens ordalydelse.

Att frågan om arbetstidens begränsning genom lag för sjukhusens ekonomipersonal är av stor betydelse, kanhända bevisas bl. a. därav att vid vissa sjukhus t. o. m. i Stockholm arbetstiden för vissa nu avsedda befattningshavare betydligt översteg 100 timmar i veckan vid årsskiftet. Senare underrättelser saknas. Detta är visserligen tämligen enastående; däremot var vid samma tidpunkt och vid samma sjukhus en arbetstid varierande mellan 70 å 90 timmar pr vecka rätt allmänt förekommande. Vid andra sjukhus är förhållandet inte i nämnvärd mån bättre. Ingen lär väl vilja bestrida att en arbetstid av nu nämnd längd kan annat än menligt inverka på de därav drabbade samhällsmedlemmarna, och då ingen annan utväg synes vara möjlig, för ifrågavarande kategori, att erhålla en mera efter tidens och humanitetens krav avpassad arbetstid, än lagstiftningens, är det nödvändigt, synes det oss, att det skydd mot en onaturligt lång arbetstid, som nu genom lagens bestämmelse långt om länge kommit till stånd, icke upphäves. Helt naturligt hade vi med tillfredsställelse skolat se, att lagens bestämmelser utsträckts till att omfatta även egentlig sjukhuspersonal såsom sjuksköterskor m. fl., som helt visst därav äro i stort behov, men då nu så icke tills vidare skett, utan därmed

är avsett att ordnas i annat sammanhang och på särskilt sätt, vilja vi icke här uppehålla oss särskilt vid den saken, vi vilja endast betona, att den omständigheten, att lagen från början icke erhöll av oss önskad omfattning, eller med andra ord, att icke sjuksköterskor m. fl. allaredan från början inrangerades under densamma, icke kan vara skäl nog att efter en kort tids tillämpning upphäva lagen i ifrågavarande fall. En sådan åtgärd skulle av personalen betraktas som en orättvisa och tvivelsutan leda till rätt obehagliga konsekvenser. Bostadsbristen, som motionären påpekar, föreligger helt visst, men den omständigheten måste vara att betrakta som tillfällig, och det kan dessutom ifrågasättas om det är så alldeles nödvändigt att nu ifrågavarande personal skall bo inom sjukhusets område eller på annat sätt beredas bostad genom sjukhusförvaltningarnas försorg. Eldare, maskinister, tvätterskor, manglerskor, strykerskor, städerskor jämte viss kökspersonal m. fl. torde utan vidare kunna bo i bostäder, anskaffade genom egen försorg.

Då vi sålunda hemställa, att riksdagens andra lagutskott måtte för sin del avstyrka ifrågavarande av riksdagsmannen hr Bengtsson i Norup väckta motionen, tillåta vi oss som stöd för vår uppfattning bifoga uttalande från sjukhuspersonalen i Stockholm (bil. 1)*, Göteborg (bil. 2)*, Malmö (bil. 3)*, Norrköping (bil. 4)*, Jönköping (bil. 5)*, Örebro (bil. 6)*, Karlstad (bil. 7)*, Gävle (bil. 8)* och Lund (bil. 9)*.

Vördsamt

för Sv. Kommunalarbetareförbundets Styrelse

Gust. Storm.

Rättelse.

Å sid. 2 rad 11 av detta utlåtande
står: nr 85 av herr *Bengtsson* i Norup,
läs: nr 185 av herr *Bengtsson* i Norup,
och å sid. 7 rad 5
står: motionen II: 85.
läs: motionen II: 185.

* Bilagan ej tryckt.